

ma kao i u Zapadnoj Europi i prva polovina proučavanog stoljeća bila je razdoblje njihovog jačanja. Treći dio prvog poglavlja bavi se diplomatskom analizom papinskih isprava i njihovim utjecajem na pisanu kulturu u Ugarskoj (71-124). Barabás sugerira da se papinski utjecaj ponajviše osjetio u onim dokumentima koji su izdavani upravo u trenutcima delegiranja papinske vlasti, što je značilo ne samo adopciju papinske kancelarijske prakse, nego i naglašavanje prihvaćanje papinskog primata. Papinski utjecaj na različite razine službene pismene kulture bio je različitog intenziteta.

Drugo poglavlje, *Tematska analiza odnosa* (125-289), suštinski je različito od prethodnog dijela knjige. Barabás je pokušao analizirati papinske ambicije i utjecaj kroz minuciozne detalje, kao i pitanja odnosa između papinstva i Ugarske. Ta je pitanja grupirao u relativno veće cjeline: diplomacija (126-170), jedinstvo Crkve i heretici (171-194), crkvena uprava (195-241), crkvena disciplina (242-258), crkveni pravni postupci (259-275), laici i papinska jurisdikcija (276-288). Te cjeline sadrže više pojedinačnih studija slučajeva različite dužine. Kao određena zamjerka može se primijetiti kako među njima postoji značajna disproporcija obzirom na njihovu dužinu i dubinu analize. Primjerice, dok je autor više tema analizirao u detalje, gotovo je u potpunosti zanemario neke druge, poput pozadine manihejske (bogumilske) hereze (172), mongolsku invaziju (169-170) ili osnivanje Srijemske biskupije (193-194), među drugim primjerima.

Nakon glavnog dijela, knjiga sadrži zaključak (289-297), popis kratica s bibliografijom (298-320), tablice (321-338), kazala osobnih i zemljopisnih imena (339-346), te engleski i njemački sažetak (347-353).

U zaključku se može reći kako ova knjiga može biti zanimljiva i za znanstvenike koji se bave poviješću srednjovjekovne Ugarske u cjelini, ali i za one koji su prvenstveno zainteresirani za hrvatsko srednjovjekovlje, jer se autor bavi s više tema koje se mogu povezati s poviješću Hrvatske u prvoj polovini 13. stoljeća. Primjerice, Barabás je istraživao papinske legats koji su posjećivali Ugarsku, manihejsku herezu, mjesto pravoslavne crkve u odnosima između Ugarske i papinstva, kao i ugarsku crkvenu politiku na Balkanu. Barabás rad je značajna dopuna dosadašnjoj historiografiji, budući da je obradio temu koja do sada u historiografiji nije bila detaljno analizirana. Pohvalna je autorova razrada teme uzevši u obzir broj i veličinu obrađenih polja, ali ipak trebaju biti spomenute i određene kritičke opaske, posebice u slučaju dijelova koji se odnose na povijest Balkana. Barabás pogrešno prekomjerno spaja problem manihejske hereze s poviješću Srbije, uključujući rat između Vukana i Stjepana Nemanjića početkom 13. stoljeća. Nije poklonio dovoljno pažnje niti pozadini krivovjerja, niti povijesti pravoslavne crkve u Srbiji, što ga dovodi do krivih interpretacija. Autor je također istraživao uspostavu Srijemske biskupije, u istom sklopu s prijespomenutim pitanjima, ali je nažalost previdio rezultate najnovije i važne studije posvećene upravo toj temi, koju je napisao Bálint Ternovác (A szerémi latin püspökség alapításának és korai történetének vitás kérdései [Sporna pitanja o uspostavi i ranoj povijesti latinske srijemske biskupije], *Századok*, sv. 147, Budapest 2013., str. 457-470). Ipak, unatoč tim manjim pogreškama i previdima, Barabásova knjiga je dobre kvalitete i kvalitetan doprinos crkvenoj povijesti ovog prostora.

Judit Gál

Lázaro Iriarte, *Povijest franjevaštva*, Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića – Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2013., 587 str.

Osamstota obljetnice dolaska sv. Franje Asiškog na hrvatske prostore, potakla je izdavačku kuću *Kršćanska sadašnjost* na objavljivanje hrvatskog izdanja knjige poznatog španjolskog kapucina i povjesničara Lázara Iriarte *Povijest franjevaštva*, koju su na hrvatskom jeziku priredili franjevci kapucini Hrvatske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića.

Uvodni dio knjige započinje s kratkim predgovorom hrvatskom izdanju (5-6), gdje se naglašava značaj sv. Franje Asiškog za očuvanje i obnovu kršćanstva, te kako je baš zbog toga bilo potrebno priređivanje hrvatskog izdanja ovog djela, budući da je ono za sada najzaokružnije i najpoznatije suvremeno djelo o franjevačkoj povijesti. Potom se također donosi i autorov predgovor drugom talijanskom izdanju (7-8), gdje sam autor navodi svoje motive za pisanje djela te objašnjava kako je ovdje, u odnosu na prvo talijansko izdanje iz 1982. godine, ostala ista struktura djela, ali kako je također bilo potrebno određena poglavlja potpuno preraditi te neke datume dodatno precizirati. Naposljetku se donosi historiografski uvod (9-18), koji se sastoji od opsežnog pregleda djela vezanih uz povijest franjevačkog reda, koja su nastala od 13. do 20. stoljeća.

Središnji dio knjige podijeljen je tematski i kronološki. Tematski se sastoji od tri dijela, od kojih svaki obrađuje pojedini ogranak franjevačkog reda. Prvi tematski dio odnosi se na muške redovnike franjevačkog reda (21-423), drugi dio na redovnice franjevačkog reda (433-463), a treći na svjetovni i Treći samostanski red (467-518). Svaki od ovih tematskih dijelova podijeljen je na poglavlja po kronološkom principu.

Prva i najopsežnija tematska cjelina nosi naziv *Red manje braće* (21-429), te je sama podijeljena na dodatne četiri podcjeline, koje su nadalje složene po kronološkom redu u zasebna poglavlja.

Prva podcjelina *Red manje braće do 1517. godine* (21-178) sastoji se od 14 poglavlja, i obrađuje povijest reda od samih početaka do njihove konačne podjele na konventualce i opservante. Autor najprije navodi povijesne okolnosti koje su dovele do nastanka prosjačkih redova, predstavlja samu ličnost Franje Asiškog i početke reda, od njegovog osnivanja do širenja, koje je dovelo do potrebe za određenim promjenama u ustrojstvu reda, kao što je podjela na provincije. Potom autor iznosi reforme za vrijeme generalata reda sv. Bonaventure, pobune frakcija koje su uslijedile nakon njegove smrti, i okolnosti koje su dovele do konačne podjele reda 1517. godine bulom pape Leona X. Nakon povijesnog pregleda, autor opisuje na koje načine se najbolje vidi plodnost reda i njegova prisutnost u europskom društvu – geografsko širenje i podjela na provincije i kustodije te brojčani porast. Također iznosi shemu strukture reda, način upravljanja provincijama, unutarnji život reda, duhovnost i utjecaj na liturgiju i na pučku pobožnost, propovjednički, diplomatski i karitativni rad franjevaca te misije među nekatolicima. Autor podcjelinu završava navodeći kako su franjevci imali značajan utjecaj ne samo u području studija nego i u znanosti te umjetnosti.

Druga podcjelina nosi naziv *Suvremeno doba: opservanti, konventualci, kapucini* (16., 17. i 18. stoljeće) (179-365) i podijeljena je na jedanaest poglavlja. Autor najprije predstavlja opservantsku struju nakon konačne podjele reda 1517. godine, njihove reforme i teškoće na koje su nailazili, a potom isto čini i s konventualcima, iako se kod njih reformski poticaj osjećao u manjoj mjeri. Nadalje, opisuje se kapucinska struja, koja se pojavljuje u 16. stoljeću, njihovi početci, unutarnje i vanjske krize, njihov ideal života te na kraju stabilizacija i rast reda u 17. i 18. stoljeću. Isto kao i u prvoj podcjelini, i ovdje se autor fokusira također na zemljopisni i statistički razvoj reda, koji je od 15. stoljeća bio uvjetovan ne samo reformskim pokretima, nego i vanjskim uvjetima. Uslijed ovih okolnosti bile su potrebne promjene u unutarnjem uređenju, koje se razlikovalo kod svake denominacije franjevačkog reda. Što se tiče duhovnosti i njezinog širenja, bila su tri glavna područja u kojima je ona procvatila: Iberski poluotok u 16. stoljeću, Francuska u 17. stoljeću, Italija od 15. do 17. stoljeća. U ovom razdoblju franjevci su radili na obnovi propovijedanja izdavanjem didaktičkih traktata i priručnika te naobrazbom propovjednika, ali istovremeno i na obavljanju karitativnih djela, što je bilo najvidljivije tijekom epidemija. Autor nadalje opisuje kako je pojedina denominacija reagirala kada se pojavio protestantizam i u vrijeme katoličke obnove, te kako se nastavlja misionarski rad u Europi i drugim dijelovima Staroga svijeta, kao i na Dalekom istoku, pod pokroviteljstvom Kongregacije de Pro-

paganda fide, što je tako poprimilo univerzalne razmjere. Podcjelina završava popisom najistaknutih pisaca iz reda konventualaca, opservanata, kapucina i bonaventurista iz područja teologije, prava, filozofije, povijesti, prirodnih znanosti, književnosti, glazbene, slikarske i kiparske umjetnosti te arhitekture.

Treća podcjelina nosi naziv *Velika kušnja (oko 1768. – oko 1880.)* (367-387) i sastoji se od tri poglavlja. U ovom razdoblju bili su pogođeni svi redovnički redovi: popuštanjem discipline u redovničkim zajednicama i progonima građanskih vlasti došlo je do ukidanja redovničkih ustanova, a unutarnja kriza došla je uslijed pretjeranog povećanja broja braće. Politika uplitanja u unutarnji život i upravljanje redovničkim ustanovama, zatim Francuska revolucije te liberalne vlasti doveli su do eksklaustracije franjevacu i ukidanja redovničkih redova. Autor zaključuje kako je posljedica ovoga bilo to što je redovnički život doživio jaki brojčani pad, ne u broju provincija i samostana, nego u broju redovnika, a provincije su ostale bez zvanja za klerički stalež. Uslijed toga su nastala franjevačka sjemeništa ili franjevačke škole, koje su stvarale novi tip redovnika, koji je imao cjelovit odgoj i naobrazbu u Redu od djetinjstva.

Četvrta podcjelina nosi naziv *Obnova (oko 1880. – 1975.)* (389-429) i sastoji se od pet poglavlja. Autor navodi kako su braća koja se preostala morala ponovno organizirati svoje redove, ali su to učinili ne vraćajući se na svoje početke, već tako da su se nadovezali na prethodno razdoblje. Razine su franjevačke obitelji obnovljene i od kraja 19. stoljeća prošle su proces konsolidacije i obnove. Opservanti, reformirani, bosonogi i rekolekti ujedinili su se pod nazivom franjevci, a u tri franjevačke obitelji provodila se kontinuirana obnova Konstitucija. Rast franjevacu bio je konstantan sve do kraja 19. stoljeća, a dosegnuo je svoj vrhunac u šezdesetim godinama 20. stoljeća. Za vrijeme liberalizma u Europi, u katoličkim krugovima stvara se misijska svijest koja dovodi do stvaranja bezbrojnih misionarskih ustanova, a u razdoblju kolonijalnog doba pružila se prilika za evangelizaciju Azije, Afrike i Oceanije. Prvo su se reorganizirali stari misijski zavodi, ali i otvorili novi, za misije među američkim Indijancima, te za misije na Bliskom istoku. Naposljetku autor daje pregled raznih zavoda i ustanova koje su franjevci osnovali radi obrazovanja nastavnog kadra i stručnog usavršavanja u raznim disciplinama, i nabraja brojne stručnjake, pisce i znanstvenike koji su ostvarili svoj doprinos ne samo u područjima znanosti kao što su povijest, dogmatska teologija i misiologija, nego i u umjetnostima, kao što su glazba, slikarstvo i kiparstvo.

Druga tematska cjelina pod naslovom *Red siromašnih sestara – drugi red* (433-463) sastoji se od tri poglavlja. Cjelina donosi povijest ženskog franjevačkog reda, koji je nastao po uzoru na sv. Klaru, i koji je uskoro uspio dobiti papinsku potporu i zaštitu. Najprije se opisuje ličnost sv. Klare i kako je odlučila slijediti učenje sv. Franje, život reda na početku djelovanja te njegovo širenje u 13. i 14. stoljeću; potom se navode okolnosti koje su dovele do dekadencije duha, zbog čega se javila potreba za obnovom i reformom, koju je provela sv. Koleta, koja se vraća Pravilu sv. Klare. Autor isto tako spominje ostale osobe zaslužne za reforme te koji su samostani bile žarište duhovne obnove. Nadalje, obrađuje se raspostranjenost sestara redovnica (klarisa, trećeg reda, kapucinki 2. i 3. reda, koncepcionista, anuncijata) u Europi i Americi tijekom 16. i 17. stoljeća, donoseći statističke podatke u tablicama. Pretkraj 18. stoljeća, uslijed Francuske revolucije, dolazi do masovnog ukidanja samostana, a tijekom 19. stoljeća dolazi do obnove starih, ali i do osnivanja novih samostana, a ovo širenje nastavilo se i u 20. stoljeću. Na kraju autor donosi statističke podatke o raspostranjenosti samostana franjevačkih kontemplativki u svijetu tijekom 20. stoljeća, također popraćenih u tablicama.

Treća, i zadnja tematska cjelina pod nazivom *Pokornički red – treći red* (467-518) sastoji se od dvije podcjeline. Prva podcjelina *Pokornički sojetovni red* (467- 493) dalje se raščlanjuje na četiri poglavlja. Nastanak i početci trećeg franjevačkog reda predmet su istraživanja s raznim tezama za koje autor navodi opće zaključke. U godinu 1221. datira se prva redakcija teksta *Memoriale propositi*, koji se smatra *Prvim pravilom* pokorničkog reda, a tekst je poznat samo pre-

ko revizije iz 1228. godine. Papa Nikola IV. 1289. godine bulom priznaje novo, izmijenjeno Pravilo, gdje se sv. Franje priznaje kao "utemeljitelj pokorničkog reda", a prema ovom pravilu se upravljalo redom sve do Leona XIII. Pokornički red okupljao je ljude različitog socijalnog statusa, od plemića do težaka, te je njihova povlaštenost i autonomija dovela do negodovanja civilnih i crkvenih vlasti, pa su pape morali intervenirati u više navrata. Procvat u 15. stoljeću omogućili su promicatelji opservancije, sv. Bernardin, sv. Ivan Kapistran i Bernardin de Bustis. Autor navodi da se djelotvornost pokorničkog reda najbolje vidi u količini svetaca svih društvenih slojeva i zanimanja iz 13., 14. i 15. stoljeća te donosi njihov popis. Značaj reda se isto tako očitovao i u njihovoj karitativnoj djelatnosti, kao što je otvaranje bolnica i dobrotvornih ustanova te pokretanje raznovrsnih inicijativa socijalne pomoći. Treći red je od prosvjetiteljstva došao do nazadovanja u određenim zemljama (kao što je Italija), ali istodobno je doživio procvat u Španjolskoj i Portugalu, Napulju, Lombardiji i Flandriji, i u Novom svijetu. Od druge polovice 18. stoljeća treći red dobiva prvo zabranu primanja novih članova pod Marijom Terezijom, pa ukidanje pod Josipom II., dok su nakon Francuske revolucije neki trećoredci platili svoju vjernost Crkvi čak zatvorom ili smrću. Unatoč tome što su bili lišeni svoje pravne osobnosti pred državom, bratstva trećoredaca su preživjela kao privatna društva, prilagođavajući se novom stanju. Od kraja 19. stoljeća dogodio se neočekivani prosperitet u životu i djelatnosti trećoredaca. Važan faktor širenja i podrške trećem redu vidi se i u tome što su pape, od Pija IX. do Ivana XXIII., pripadali trećem franjevačkom redu prije pontifikata, pa su tako i iskazivali naklonost prema njemu. Posebnu podršku trećoredcima dao je Leon XIII., koji je promijenio Pravilo reda, dajući im razne oproste i privilegije, a red je našao suradnju i u velikom dijelu klera, pa su svećenička bratstva osnovana u svim zemljama. Na kraju poglavlja autor donosi tablicu statističkih podataka koji predstavljaju krivulju kretanja broja bratstva i članova Franjevačkog svjetovnog reda od početka do kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Druga podcjelina nosi naziv *Treći samostanski red* (495-518) i iznosi povijest reda koji se nastao iz potrebe za boljom organizacijom radi posvećivanja posebnim zajedničkim djelima, kao što je rad u bolnici, a ova potreba je navela članove pojedinih pokorničkih skupina, muških i ženskih, na zajednički život pod poslušnošću jednom poglavaru/poglavarici. Ova podcjelina sastoji se od dva poglavlja. Autor najprije opisuje nastanak i početke trećeg samostanskog reda. Budući da se u 14. stoljeću broj skupina obaju spolova povećao značajno, bilo je potrebno dati stroži i centralizirani ustroj, a razne zajednice iste biskupije, provincije i nacije tvorile su kongregacije i primale nove članove te su na taj način pojedine skupine stekle autonomiju. Najsnažnija ustanova franjevačkih zajednica bila je zajednica Anđeline iz Marsciana, koja je osnovala 16 novih samostana. U međuvremenu su se muške redovničke zajednice orijentirale prema punom redovničkom životu, a najvažniji korak prema jedinstvu bilo je *Pravilo* Leona X. iz 1521. godine, koje je bilo zajedničko svim muškim i ženskim zajednicama. Francuska revolucija i kasnija liberalistička ukidanja su skoro uništili muški treći red, koji tek početkom 20. stoljeća doživljava obnovu. U najnovije doba samostanski red je uspostavio odnose s franjevačkim kongregacijama putem nacionalnih i međunarodnih kongresa. Na kraju autor navodi kako su franjevački apostolski instituti s jednostavnim zavjetima i zajedničkim životom od 19. stoljeća uspjeli dati prikladniji odgovor na potrebe vremena i nove oblike siromaštva. Najvažniji oblik djelatnosti bio je karitativnog karaktera, i zbog toga su bile osnovane razne kongregacije. Kod ženskih članova to su bile npr. elizabetinke te Družba svete Uršule, a kod muških npr. obregonci te sivi pokornici. Veliki procvat franjevačkih ustanova svih vrsta dogodio se u 19. stoljeću, kada se dogodilo opadanje ogranaka prvog reda. Tek početkom 20. stoljeća Sveta Stolica im je priznala punopravnost u okvirima redovničkih ustanova. Na kraju autor navodi pojedine značajne ustanove te pridodaje tablicu s popisom Središnjeg ureda *Međunarodne franjevačke konferencije sestara i braće Trećega samostanskog reda* objavljenim 1993. godine, a koji iznosi opći okvir devet muških i 219 ženskih ustanova papinskog prava.

Naposljetku, knjizi su priložena dva dodatka. Prvi dodatak *Sveci i blaženici cijele franjevačke obitelji* (521-535) donosi detaljan popis svih svetaca i blaženika koji su podijeljeni s obzirom na pojedini ogranak franjevačkog reda. Drugi dodatak *Supsidiji za povijest franjevaštva* (537-547) navodi popis izvora, historiografskih, biografskih i hagiografskih djela te djela koja su podijeljena po različitim tematikama: zakonodavstvo, unutarnji ustroj, franjevačka duhovnost, utjecaj na liturgiju i pobožnost, povijest propovjedništva i misija, studiji i znanost, utjecaj na književnost i umjetnost te periodika povijesnog i općeznanstvenog karaktera. Na kraju dodatka nalazi se popis franjevačkih istraživačkih instituta diljem svijeta. Knjiga završava s kazalom imena, gradova i glavnih papinskih dokumenata (549-579).

Knjiga Lázara Iriarte hvalevrijedan je doprinos povijesti franjevaštva, koji prikazuje ne samo povijesni pregled povijesti svih redova franjevaca, nego i stavlja njihovo djelovanje i duhovnost u širi kontekst, kako bi se jasnije vidjela njihova uloga ne samo u crkvenoj sferi, nego i u samom društvu.

Sanja Miljan

Dániel Bagi, *Az Anjouk Krakkóban. Nagy Lajos lengyelországi uralmának belpolitikai kérdései* [Anžuvinci u Krakovu. Pitanja unutrašnje politike vladavine Ludovika I. Velikog u Poljskoj], Kronosz Kiadó, Pécs 2014, 148 str. + 1 karta

Dániel Bagi sa Sveučilišta u Pečuhu bavi se u ovoj knjizi vladavinom ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. u Poljskoj, čiji je kralj bio u kratkom razdoblju od 1370. do 1382. godine. Kako je rečeno u Predgovoru, autor je ovu temu, koja obično ostaje izvan interesa mađarske (a i hrvatske historiografije), izabrao za svoju doktorsku disertaciju. Dok je događajnica tog razdoblja dobro poznata, o samom načinu Ludovikove vladavine u Poljskoj jedva da je napisano više od nekog klišea, koje autor jednog po jednog propituje, te većinu od njih odbacuje. Knjiga je podijeljena u pet poglavlja: Vladavina Ludovika "Velikog" u Poljskoj u historiografiji (9-16), Izvori za povijest razdoblja (17-50), Nasljeđivanje prijestolja (51-63), Porezna pitanja (64-83), Društvena politika, politika darovanja posjeda i politika izbora dostojanstvenika (84-117) te Sažetak na njemačkom jeziku (118-122). Na kraju sveska nalazi se i kazalo imena.

U prvom poglavlju, Vladavina Ludovika "Velikog" u Poljskoj u historiografiji (9-16), autor donosi pregled mađarske i poljske historiografije o razdoblju između 1370. i 1382. godine. To kratko razdoblje nije popularno u historiografiji, za razliku od prethodnog, posljednjih godina vladavine dinastije Piastovića, i kasnijeg, prvih godina vladavine Jagelovića, koja su oba bolje istražena.

Među povjesničarima postoje dva glavna pravca interpretacije vladavine Ludovika I. u Poljskoj: 1) kralj nije stvarno vladao i 2) kralj je vladao i pokušavao modernizirati kraljevstvo. Ipak, oba pravca slažu se u jednom: Ludovik I. dao je Poljskom kraljevstvu "ustav". Slika o "kralju, koji nije vladao" pojavila se vrlo rano u poljskoj historiografiji, na prijelomu iz 16. u 17. stoljeće. U vrijeme Plemićke demokracije kralj, koji je bio izvor prava plemstva, bio je vrlo popularan, iako Ludovik I. nije za njih bio "idealni" kralj, koji posreduje između višeg i nižeg plemstva u Poljskoj. U 18. st. kada je Poljska bila podijeljena, Ludovik I. smatran je početkom opadanja kraljevstva, jer je plemstvu podijelio prava. Negativna ocjena razdoblja između 1370. i 1382. je općenita, ima samo nekoliko povjesničara koji su mislili drugačije. Mađarski povjesničar Antal Pór (1834.-1911.) bio je jedan od njih, koji je smatrao da je glavni razlog Ludovikove neuspješne vladavine u Poljskoj bilo njezino unutrašnje stanje. Kralj nije mogao vladati svojim novim kraljevstvom kao što je to činio u Ugarskoj, ali je dao ustav poljskom plemstvu. Njegovo mišljenje najsnažnije je utjecalo na poljskog povjesničara Jana Dąbrowskog (1890.-1965.), koji je pokušao promijeniti negativni sud o anžuvinskom razdo-